

Forrás: Juhász Tibor (2022): „Minden élet megérdemli, hogy elbeszéljék” – Interjú Friesz-Kovács Kamillával. *Kortárs Online Magazin*, 2022. 04. 26. (<https://www.kortaronline.hu/aktual/friesz-kovacs-kamilla.html>) (Utolsó megtekintés: 2022. 05. 11.)

„Minden élet megérdemli, hogy elbeszéljék” – Interjú Friesz-Kovács Kamillával

2022.04.26 — Szerző: [Juhász Tibor](#)

Volt egyszer egy Orion... – a nosztalgikus márkanévét egy unikális vállalat viseli, melynek évszázados történetén Friesz-Kovács Kamilla szociográfiája úgy vezet végig, hogy a dolgozókkal folytatott interjúkra is támaszkodik. De miért különleges ez a vállalat? És hogyan viszonyulnak hozzá a dolgozói?

Friesz-Kovács Kamilla
Forrás: ViktóriArt Fotó

Kis túlzással kijelenthető, hogy a [Magyarország felfedezése](#) című sorozat lényegében egy a magyar szociográfia hagyományával. Mit jelent számodra az, hogy a köteted ebben a szériában láthatott napvilágot? Mesélj arról is, kérlek, hogyan kerültél kapcsolatba a sorozat kuratóriumával!

A *Magyarország felfedezése* sorozatról csak elismeréssel lehet nyilatkozni. Ha jól tudom, a történetük egészen a '30-as évekig nyúlik vissza, és kétségtől a legjelentősebb magyar szociográfiák itt láttak napvilágot. Gondolhatunk többek közt olyan nagy klasszikusok munkáira, mint Erdei Ferenc, Szabó Zoltán, Moldova György, László-Bencsik Sándor vagy egyik személyes kedvencem, Mátyus Alíz. Az ötéves Kamilla, aki épp cukrásznak készült, valószínűleg elképedve állt volna a szoba közepén, ha felvillantják előtte a jövő perspektívájaként, hogy egyszer ilyen meghatározó szerzőkkel szerepelhet egy lapon a neve. Olyan elismerés ez nekem, amire soha nem számítottam, amiben nem is reménykedtem.

A *Magyarország felfedezése* kuratóriumával való kapcsolatom kitűnő professzoromnak, Csepeli Györgynek köszönhető, aki már a doktoranduszi éveim során megláthatott a munkámban valamit – azt csak ő tudná pontosan megmondani, hogy mit. Mindenesetre már doktoranduszként is számtalan támogatást és segítséget kaptam tőle. Ő volt az, aki elég jónak ítélte az értekezésemet, és az alapítvány kuratóriuma elé vitte. Elég fantáziát látott a munkámban ahhoz, hogy egyszer egy olyan könyv születhessen belőle, mely a *Magyarország felfedezése* sorozat tagjává válhat.

Friesz-Kovács Kamilla: Orion-kollázs

Forrás: Friesz-Kovács Kamilla archívuma

Nagy öröm volt számomra, amikor a kuratórium egybehangzóan megszavazta a kézirat támogatását. Ezt követően még jó pár évnek el kellett telnie, mire kézzelfogható formában megjelenhetett a *Volt egyszer egy Orion...* című könyv. Meg kell említenem, hogy ez idő alatt kiemelkedően sok támogatást kaptam a kuratórium elnökétől, Tóth Pál Pétertől és a kiváló szerzőtől, Füzi Lászlótól.

Az Orion vállalatról korábban két olyan kutatás is készült, amely a dolgozók és a cég kapcsolatának vizsgálatával igyekezett választ adni többek között a munkásidentitást is érintő kérdésekre. A harmadik kutatást te folytattad le 2015 és 2016 között. Bár ezt illetően nincsenek teljes körű ismereteim, de a meglévők alapján úgy látom, nem gyakori, hogy egy vállalat a története során több ízben is ilyen mértékű szociológiai figyelemben részesül. Mi teszi ennyire különlegessé az Oriont?

Az Orion valóban különleges, de nem a nagysága vagy az elektronikai termékek piacán betöltött vezető szerepe miatt. Azt gondolom, hogy a vállalat egyedisége a múltjában rejtőzik. Lenyűgöző a története, együtt élt a történelemmel. 1913-ban alapították, túlélte két világháborút, a gazdasági világválságot, államosították, működött az [államszocializmus időszakában](#), kilábalta a rendszerváltozás okozta nehézségekből, privatizálták, és ezt követően még egyszer újraértékesítették. Az Orion történetében hordozza mindazt a megpróbáltatást, amit az ország és a magyar emberek az elmúlt száz évben átéltek. Ugyanakkor nem állítom, hogy ne találunk több hasonlóan nagy múltú vállalatot. Schiffer Pál többrészes, rendszerváltozást vizsgáló *A Videoton sztorija* például remek alap lehet egy, az Orionhoz hasonló múltfeltáró átalakulástörténet kutatásához.

Tekinthető a kezdeményezésed a kutatássorozat folytatásának?

Igen, egyértelműen a kutatássorozat folytatása volt a célom. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából H. Sas Judit vezetésével 1979–1981 között végezték az első Orion-kutatást, amely egy kiemelkedően nagyszabású munka volt. A kilencven résztvevőt egy éven keresztül minden hónapban felkeresték a kutatók, és mély beszélgetéseket folytattak arról, hogy milyen változás következett be az adott hónapban a megkérdezettek életében. Az interjútatók között olyan kiemelkedő személyek voltak, mint Örkény Antal, Diósi Pál, Mihancsik Zsófia vagy Herczog Mária.

Gyártás az Orionban 1959-ben

Forrás: Friesz-Kovács Kamilla archívuma

Az első kutatás célja a hangzatos szocialista szlogen „tesztelése” volt: megállapítani, hogy mennyire igaz a kijelentés, miszerint a munkásosztályé a hatalom.

A második kutatásra 1994-ben került sor. A rendszerváltást nagyon frissen megélő egykori interjúalanyokat újra felkeresték, és azt térképezték fel, hogy mi történt velük a változások hatására. Ehhez a kutatássorozathoz csatlakozik a saját munkám. Az első pillanattól kezdve lenyűgözött a lehetősége annak, hogy egy ilyen nagy múltú vállalatot kutathatok. Milyen átalakuláson ment keresztül az évek során, hogyan reagált a különböző megpróbáltatásokra, milyen bravúrokat kellett végrehajtania ahhoz, hogy még ma is életképes, nyereséges és működő vállalat legyen? Az Orion gyár megismerése mellett kiemelt célom volt a dolgozóira is fókuszálni. Kíváncsi voltam arra, hogy a dolgozók hogyan látják mindezt. Hogy éltek és élnek meg mindennapjaikban a társadalmi rendszerek változásait? Mik a személyes, saját, mély tapasztalataik az államszocializmusról, a rendszerváltozásról és napjaink időszakáról?

Munkád során nagy figyelmet fordítottál arra, hogy milyen életmódbeli átrendeződésekkel jártak a rendszerváltozást követő évek gazdasági-társadalmi folyamatai. Mit gondolsz, milyen általánosságok állapíthatók meg az Orion-dolgozók identitásának alakulásával kapcsolatban?

A rendszerváltozás éveiben a dolgozók óriási traumát éltek át. Az addig tervezhetőnek és kiszámíthatónak tűnő munkáséletük darabokra hullott. A helyzet súlyosságát fokozta, hogy a bekövetkező elő- és rokkantnyugdíjazások miatt interjúalanyaim nagy többsége elzárva maradt annak a lehetőségétől, hogy az átalakuló rendszerben új identitásformáló erőkhöz jusson. Ők a változó világ ellenére megrekedtek a rendszerváltozás traumájában.

Az Orion alkalmazásában maradt dolgozók helyzete sem volt könnyű. Az addig determinisztikusnak tűnő életük teljes vázát újjá kellett építeniük. Az új rendszer kihívásai ismeretlenek voltak, és nagy erőfeszítést igényeltek. Az újhoz való alkalmazkodást előrehaladott koruk tovább nehezítette. Az állományban maradt dolgozók identitásában érdekes dolgot tapasztalhatunk: egyértelműen látszik, hogy míg az államszocializmus idején, a H. Sas-kutatások során a gyári munkásélet határozta meg a dolgozók önazonosságát, mára ez a helyzet megváltozott. Megkérdezettjeim számára ma már nem önazonosság-formáló erő a munkás mivolt. Elkezdtek magukat eltávolítani a gyári munkásleltől. Már nem munkásként, sokkal inkább projekteken dolgozó alkalmazottként definiálják magukat.

Az Orion nagypályás labdarúgó csapata 1977-ben

Forrás: Friesz-Kovács Kamilla archívuma

Hosszan írsz a könyvedben a *munkás/munkásság* fogalmainak meghatározhatóságával kapcsolatos problémákról – többek között életmódkutatások is rámutattak már arra, hogy nem beszélhetünk egységes társadalmi osztályról vagy egy olyan közösségről, amelyet például a Kádár-korszak ideologikus megközelítései igyekeztek láttatni. Véleményed szerint mennyire indokolt ma ennek a fogalomnak a használata?

Mára szinte teljesen kikopott a *munkás* szó a köznyelvből. Hajlamosak vagyunk egyenesen sértésnek venni, ha valaki munkásnak titulál bennünket. Mindez különösen érdekes, ha arra gondolunk, hogy a *munkás* mint kifejezés eredeti jelentését tekintve egyszerűen annyi, hogy valaki foglalkozásszerűen bérért fizikai termelőmunkát végez. Az elmúlt időszakban súlyos ideológiai képzettársítások rakódtak

a szóra. Egy erőteljes politikai töltet társul a kifejezéshez, amit képtelen lemosni magáról. Nem tudjuk lehántani róla az ideológiai asszociációt, és mindenféle eszmetársítás nélkül, eredeti jelentésében használni.

Az interjúk alapján arra következtetek, hogy az aktuálisan intézményesült beszédmód a *munkás* és *munkásosztály* fogalmat egy letűnt korhoz társítja, azaz mai realitásban elvesztették létjogosultságukat.

A vállalaton belüli viszonyrendszerekkel kapcsolatban is teszel lényeglátó megállapításokat. Mekkora figyelmet kellett fordítanod arra, hogy bizalmi pozíciót szerezz magadnak egy adott közösségen belül? Hogyan „épültél be” a megnyilatkozók környezetébe?

Egy olyan kvalitatív kutatásnak, amit én készítettem, a legfontosabb eleme az interjúalanyokkal való jó, mély kapcsolat. A bizalom létfontosságú, hiszen ha nem bíznak bennem, nem fogják őszintén elmondani az érzéseiket, nem merik felvállalni véleményüket, és elkerülik a valóban mély beszélgetést.

Mivel már az első interjúmat sikerült olyan orionosokkal lebonyolítanom, akik a közösségen belül jelentős véleményformáló, vezető szerepet töltenek be, rajtuk keresztül elterjedt a kutatás híre.

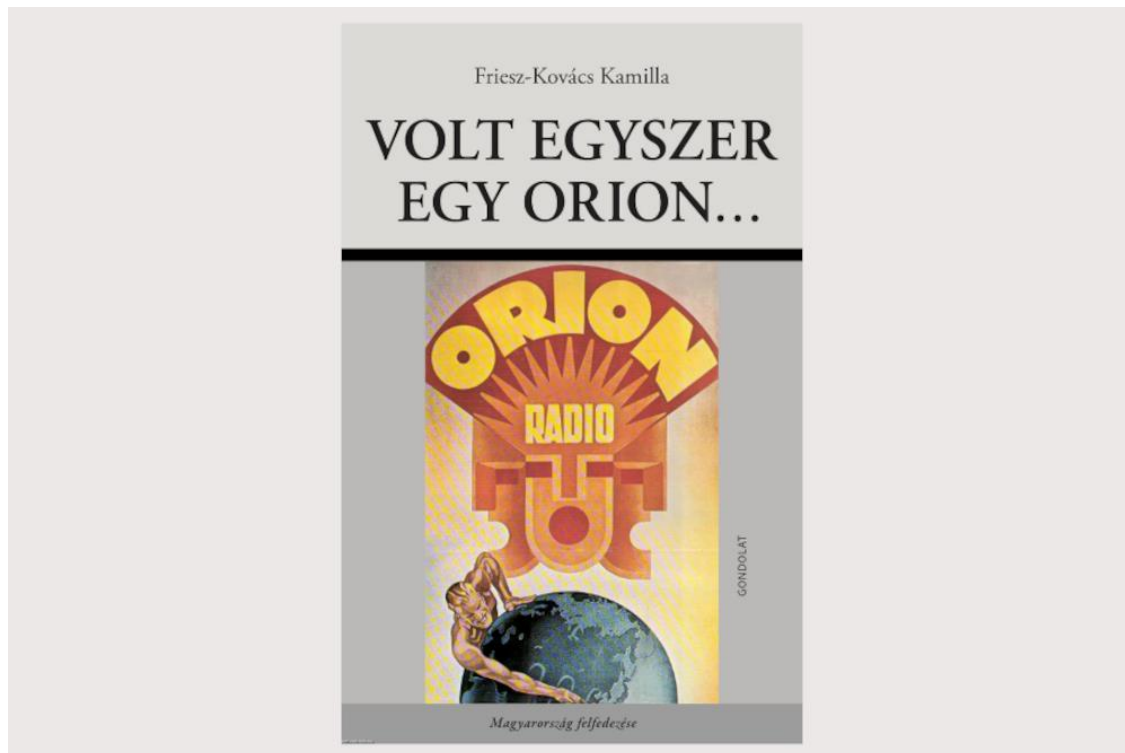
Sok esetben nem is kellett az interjúk előtt elmagyaráznom, hogy pontosan miről van szó, milyen céllal milyen kutatást végzek, mert már előre tudtak rólam mindent. Fontos állomása volt a kutatásomnak, amikor részt vehettem az orionosok éves szinten megrendezésre kerülő Dömsödi Nostalgialálkozóján. Itt rengeteg új embert ismertem meg, és kicsit beleláthattam abba, hogy hogyan is működnek ők közösségként.

Az interjúalanyok felkutatásához tehát több módszert alkalmaztam, de egyértelműen állíthatom, hogy az Orion Facebook-csoportja az, amely a mai napig a legnagyobb segítséget adja a kapcsolattartáshoz. Ebben a zárt csoportban több mint hétszáz tag van. A Facebook egy új világot nyit nekünk, kutatóknak.

A vállalattal való viszonyuk feltárását illetően milyen jellemzők állapíthatók meg az Orion-dolgozók beszédmódjával kapcsolatban? Vannak-e olyan vonásai a megkérdezettek identitásának, amelyek specifikusan az Orionhoz köthetők?

A dolgozóknak az Orionhoz való tartozás egy egész életre kiható identitásformáló erő, függetlenül attól, hogy mikor és mennyi ideig állt az illető ott alkalmazásban. „Én orionos vagyok!” – hirdetik büszkén akkor is, ha már a rendszerváltozás időszakában rokkant- vagy előnyugdíjazták őket. Az Orion azt jelenti számukra, hogy tartoznak valahova ebben a kusza világban. Ez a tudat összefogja őket, és emlékeztet a közösen átélt élményekre, a munkára, a hajdani párválasztásra, a szórakozásra, a kikapcsolódásra és az egykori fiatal évekre. Mindenre, ami egykor volt, és ma már nincs.

Ebben a beszédmódban nem kap helyet a rendszerváltozás utáni Orion, amely már a szingapúri Thakral Csoport tulajdona, és ami új alapokra helyezte a vállalatot.

A Thakral Csoport olyan vállalatvezetési és viselkedési kultúrát képviselve vette át az Oriont, amely a dolgozók számára korábban ismeretlen volt. Hogyan küzdöttek meg a dolgozók a kulturális különbségekkel? Sikerült-e egyáltalán megküzdeniük mindezzel?

A Thakral Csoport indiai igazgatókat helyezett a vállalat legmagasabb vezetői pozícióiba. A kirendeltek és a régi Orion-alkalmazottak között nem ment és még ma sem megy könnyen az egymásra hangolódás. Több interjúalanyom beszámolt arról, hogy szinte mindennaposak a konfliktusok. A probléma gyökerének a mély kulturális különbözőséget tartják, amely a mindennapi munkavégzésre is rányomja a bélyegét. Az az érzésük, hogy olyan jelentős kulturális, mentalitásbeli szakadék van köztük, amely már-már áthidalhatatlan. Emellett azt is meg kell említenünk, hogy a kihelyezett indiai vezetők nemcsak kultúrájukban hoztak változást az Orion életébe, magát a vállalatot is teljesen átszervezték. Újragondolták az államszocializmus időszakában alkalmazott vállalati struktúrát, és a profilt is új alapokra helyezték. Ezek a változtatások pedig – a kulturális különbözőségeken túl – újabb konfliktusokat eredményeztek a régi dolgozókkal.

Melyik volt a kutatás legmeghatározóbb pillanata? Mi számodra a legfontosabb tanulsága?

Emlékszem egy alkalomra. Késő volt már, este tíz-tizenegy óra is lehetett. A metrón ültem, Kőbányáról Újpestre tartottam. Egy interjúról mentem haza – egy olyan őszinte és mély interjúról, ahol beszélgetőpartnerem mindenféle aggály nélkül a legnagyobb bizalommal elém borította az életét. Hátborzongató tudás valakinek ilyen mélységekbe menően megismerni a történetét. Ahogy ültem a metrón, azt vettem észre, hogy percről percre újraélem vele a történeteket. A gyerekkort, a szenvedélyes hobbit, a munkát az Orionnál, a párválasztást, majd a traumát, amit feleségének tragikus halálakor élt át, és a nehéz éveket, míg egyedül felnevelte gyermekét. A révület nem csak hazaúton tartott, azon az éjszakán nem aludtam. A legfontosabb tanulság számomra az a felismerés, hogy minden élet megérdemli, hogy elbeszéljük.